

blauwe kamer

TIJDSCHRIFT VOOR
LANDSCHAPSARCHITECTUUR
EN STEDENBOUW

DOSSIER OVER DROOGTE

HOUD HET WATER VAST!

MAANKWARTIER

Onwrikbare monoliet
helpt Heerlen er niet
bovenop

NATUURINCLUSIEVE STAD

Wat heeft een egel nodig
om te overleven?

TROTS OP DE GEWONE WIJK

Esther Vlaswinkel en
Maartje Luisman van SVP

Elk plantje telt

Ontwerpen aan een
natuurinclusieve stad

In Rotterdam komt op het dak van een voormalig spoorwegviaduct een park voor een 'biodivers gezelschap'.

Het label 'natuurinclusief' wordt te pas en te onpas van stal gehaald. Maar vaak om de verkeerde redenen, ontdekte Sofia Opfer. In plaats van klimaatadaptatie of circulair bouwen moet een natuurinclusief stadsontwerp vooral gaan over alles dat leeft. Bij deskundigen polste ze hoe een natuurinclusief plan tot stand komt. 'Zonder zorgvuldig beheer krijg je nooit de soortenrijkdom die je wil.'

Tekst Sofia Opfer

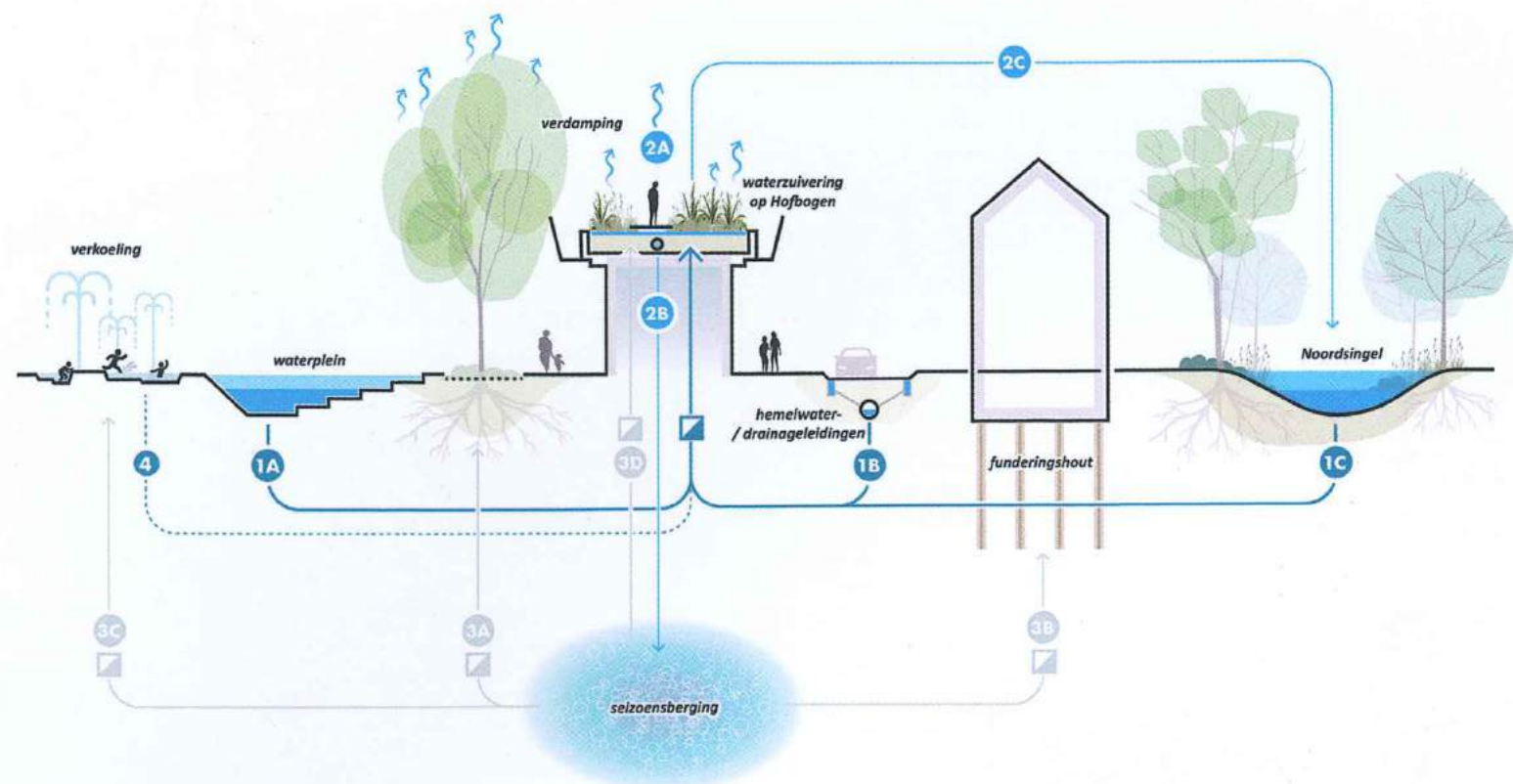
>> Veel ontwikkelingen krijgen het label natuurinclusief. Vaak wordt dat gekoppeld aan klimaatadaptatie en circulariteit. Bij klimaatadaptatie en circulair bouwen staat het welzijn van de mens centraal, bij een natuurinclusief ontwerp staan andere diersoorten centraal. Het doel is altijd de biodiversiteit vergroten. Dat de mens daarbij uiteindelijk ook baat heeft, is nog niet bij iedereen doorgedrongen. Bij Esther Vogelaar wel. 'Natuur heeft voor mij een intrinsieke waarde', zegt de stadsecoloog bij de gemeente Den Haag. 'Ik vind behoud van biodiversiteit zelfs belangrijker dan klimaatadaptatie. Biodiversiteit staat aan de basis van al het leven, dus ook van de mens.'

We weten niet wat er gebeurt als een plantje voorgoed uitsterft, totdat het te laat is en het hele systeem omvalt.' Stadsnatuur is volgens de stadsecoloog niet wezenlijk anders dan 'gewone' natuur. Biodiversiteit in de stad is ook gebaat bij een integrale aanpak, zorgvuldig beheer en een solide groenstructuur. Om te zorgen dat een natuurinclusief ontwerp daadwerkelijk tot meer biodiversiteit leidt, is ecologische kennis onontbeerlijk. Daarom is een ecoloog in het ontwerpteam volgens Vogelaar essentieel. 'Je kunt wel nestvoorzieningen bouwen, maar als de omgeving niet geschikt is voor huismussen, gaan die nestvoorzieningen nooit werken. Dat soort missers

kun je voorkomen door aan het begin al te overleggen. Ik wil niet achteraf als scheidsrechter fungeren, maar samen naar iets moois toewerken.'

Ecologische verbindingszone

Ontwerpers moeten ook nadenken over de manier waarop hun project straks beheerd wordt. 'Zonder zorgvuldig beheer krijg je nooit de soortenrijkdom die je wil', aldus de stadsecoloog. 'Daarmee moet je tijdens het ontwerp al rekening houden. Als bomen bijvoorbeeld te dicht bij elkaar op een gazon staan, kan de beheerder niet het gras tussen de bomen maaien zonder de bomen te beschadigen. Je kunt dan beter een bosschage, een kleine groep

Het Hofbogenpark krijgt een ingenieus watersysteem. In plaats van hemelwater af te voeren naar het riool of de Noordersingel, wordt het straks naar het dakpark gebracht. Daar wordt het op biologische wijze gezuiverd en vervolgens opgeslagen in een ondergrondse reservoir. In tijden van droogte kan de beplanting in het park beregend worden.

Impressie van het toekomstige Hofbogenpark: een aangename plek voor mens en dier.

‘Leuk, een groen dak, maar daar kan een egel helemaal niet komen’

Bij de inrichting van het Hofbogenpark wordt gekeken naar wat bijvoorbeeld een egel, huismus of pad nodig hebben om te overleven.

bomen, neerzetten. Dat is bovendien ecologisch ook interessanter.’ Op stadsniveau is een ecologische hoofdstructuur noodzakelijk, inclusief stapstenen en verbindingzones, legt Vogelaar uit. ‘Uiteindelijk is het groen op maaiveldniveau het allerbelangrijkste. Een groen dak is leuk, maar daar kan een egel niet komen.’ Die regel kent zeker uitzonderingen. Zo komt in Rotterdam op het dak van een voormalig spoorwegviaduct een natuurinclusief park, inclusief opgangen voor soorten als de egel.

De Urbanisten, DS Landschapsarchitecten en De Dakdokters willen met het Hofbogenpark een park creëren voor een biodivers gezelschap, waarvan de mens één van de doelsoorten is. De andere doelsoorten zijn de egel, vleermuis, huismus, pad en vlinder. ‘Andere soorten zijn ook welkom’, zegt Dirk van Peijpe van De Urbanisten. ‘De doelsoorten helpen ons tot een concrete inrichting te komen. Wat heeft een egel nodig om te overleven? Daarbij hoort bijvoorbeeld een goede bodem vol leven. Want als er geen wormen zijn, is het voor een egel niet zo interessant.’ Het Hofbogenpark wordt een ecologische verbindingzone die vanaf het Noorderkanaal de natuur de stad in brengt. Maïke van Stiphout van DS legt uit: ‘Er lag een masterplan voor een netwerkpark in Rotterdam-Noord. Het Hofbogenpark en de omliggende straten maken daar straks deel van uit. Er is weinig ruimte in de stad, dus het idee is om de Bergsingel en de Noordersingel met het Hofbogenpark te verbinden, zodat je toch een rondje door het groen kunt lopen. Als je zo’n netwerkpark goed inricht, creëer je een mooie infrastructuur voor dieren.’

Slimme koppelingen

Naast de natuurdoelstellingen en de recreatieve waarde, biedt het Rotterdamse Hofbogenpark ook ruimte voor waterberging en -zuivering. ‘Het regenwater dat in dit deel van de stad valt, wordt nu nog afgevoerd naar het gemengde riool of weggepompt naar de Noordersingel’, vertelt Van Peijpe. Het idee is om hemelwater uit de omgeving naar het dak van de Hofbogen te brengen, het daar biologisch te zuiveren en vervolgens op te slaan in een ondergrondse seizoensberging. In periodes van droogte kun je het water omhooghalen en bijvoorbeeld

de pluktuin beregenen. Maar met een beetje nazuivering kun je hiermee zelfs bierbrouwen. De seizoensberging wordt aanvullend gefinancierd vanuit rioleringsgelden. Investeren in een bovengronds park in plaats van in leidingen onder de grond, is dus een optie. Van Peijpe: ‘Door opgaven te verbinden, komen op een slimme manier middelen beschikbaar voor natuurinclusiviteit.’

Groenblauw raamwerk

Ook in de Culemborgse nieuwbouwwijk Parijsch-Zuid worden natuurdoelstellingen slim gekoppeld aan andere opgaven, zoals recreatie en de cultuurhistorie. De wijk kent meerdere buurtjes met een eigen karakter, van historisch tot modern. Een robuust groenblauw raamwerk, ontworpen door MTD landschapsarchitecten, smeedt de deelgebieden tot een geheel. Dat raamwerk is al in grote lijnen gerealiseerd, al is de wijk nog in aanbouw. Het bestaat uit groenstructuren en brede waterpartijen met natuurvriendelijke oevers. ‘Het moest niet een pad van A naar B worden’, vertelt Mathé van Kranenburg van MTD, ‘maar een avontuurlijke route langs de oevers. Daarom is er bijvoorbeeld een onderdoorgang gekomen onder de markante brug midden in de wijk. Alle waterverbindingen zijn open en groot, dus niet met een duikertje onder de weg door. Zo kan de onderwaternatuur doorstromen en kunnen bewoners met een rubberbootje door de wijk varen.’

De grote hoeveelheid water in het plan is deels het gevolg van benodigde watercompensatie. Wel maakte MTD de waterlopen wat ruimer met vooral veel variatie in de oevers, zoals flauwe, golvende, maar ook strakke oevers met een natuurvriendelijke vooroever. De vegetatie langs het water mag zich grotendeels natuurlijk ontwikkelen. ‘Het omringende rivierenlandschap bestaat uit typisch Midden-Nederlandse natuur met open inundatiezones van de Hollandse Waterlinie en poldersloten met rietkragen. Dat karakter van weides, water en oevers hebben we doorgetrokken in het plan.’

Egelvriendelijk

Tot nu toe is het gelukt om de oevers grotendeels openbaar toegankelijk te houden. Dat is knap, omdat private tuinen die doorlopen tot aan het water

aantrekkelijker zijn vanuit ontwikkelperspectief. ‘In het masterplan was dit al redelijk goed geborgd’, zegt Van Kranenburg. ‘Toch zie je dat er woningen aan het water gebouwd worden op de plekken waar een bouwvlak aan het water grenst. Dat bepaalt natuurlijk heel sterk het beeld. Daaruit is wel een les getrokken; zorg in ieder geval dat die oevers openbaar toegankelijk blijven en zo de hoofdstructuur van de wijk vormen.’

In Parijsch-Zuid neemt de projectontwikkelaar zijn verantwoordelijkheid, weet Van Kranenburg. ‘Heijmans heeft een ecoloog ingeschakeld om de overgangen tussen de tuinen en de oeverzones natuurinclusief te maken. Zo zijn er natuurvriendelijke erfafscheidingen ontworpen met ruimte voor egels en insecten. De meeste woningen hebben ingebouwde nestkasten en vleermuiskasten. Dat is niet alleen gunstig voor de biodiversiteit, maar ook voor de beeldkwaliteit.’ Projectontwikkelaars omarmen natuurinclusieve ontwerpen steeds vaker, merkt Van Kranenburg. ‘Ze beseffen dat ze daarin een verantwoordelijkheid hebben, maar er is ook een verkoopkant. Heijmans profileert deze wijk als avontuurlijk en natuurlijk. Ze zoeken kopers met laarzen, niet kopers die een strakke, verharde tuin willen. En die markt is er. Steeds meer mensen zien wat er met het klimaat en de biodiversiteit gebeurt en willen een steentje bijdragen. Dan is een vogelhuisje ophangen misschien stap één, maar groenere tuinen en een egelvriendelijke schutting plaatsen stap twee.’

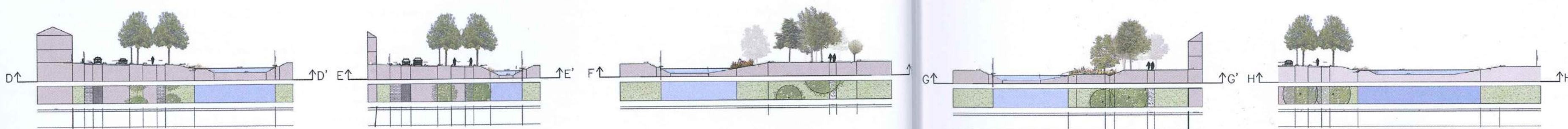
Ook bij gemeentes raakt natuurinclusief stadsontwerp steeds meer ingeburgerd. ‘Tien jaar geleden moest je nog het gevecht aangaan voor natuurlijk groen. Men vond het algauw rommelig en moeilijk te beheren. Dat soort discussies heb je soms nog steeds, maar wel minder.’

Spreadsheet-ecologie

In Den Haag timmert de gemeente de laatste jaren aan de natuurinclusieve weg met de Nota Stadsnatuur en het puntensysteem natuurinclusief bouwen. Een sedumdak levert bijvoorbeeld één punt op, terwijl een dak met grassen, dwergheesters en struiken vier punten waard is. Bouwers en ontwikkelaars moeten een bepaald aantal punten scoren om mee te dingen naar

Bewoners van de Culemborgse nieuwbouwwijk Parijsch kunnen met bootjes de hele wijk door, terwijl de onderwaternatuur zich ongestoord kan ontwikkelen.

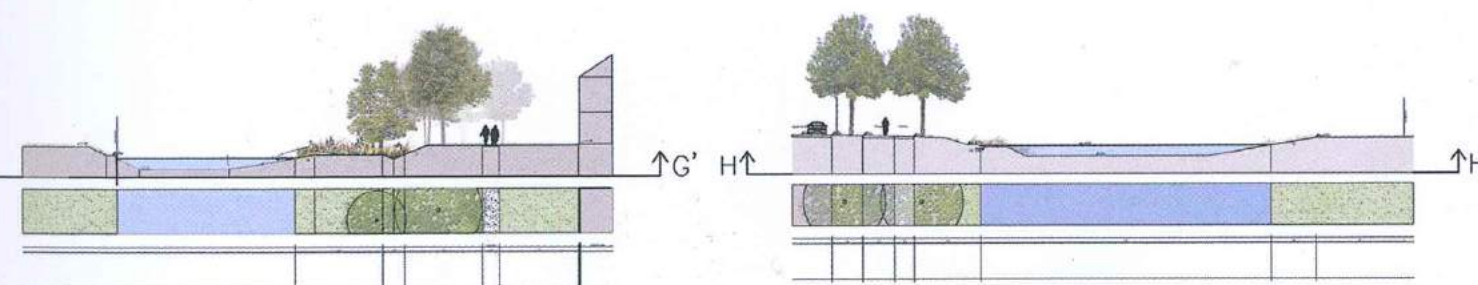
Doorsneden tonen de ontwerpen van diverse natuurvriendelijke oevers.

In de wijk komen verschillende typen oevers voor: flauwe en golvende, maar ook strak met vooroevers. Zo kan de vegetatie zich op natuurlijke wijze ontplooiën. De oevers zijn vrijwel allemaal openbaar toegankelijk.

Ontwerp van MTD voor de groenstructuren en waterpartijen in Parijsch.

een tender of een gronduitgifte van de gemeente. Dirk van Peijpe komt zo'n soort puntensysteem wel vaker tegen. 'Bij alle projecten waarmee wij te maken krijgen, wordt eigenlijk altijd wel een programma van eisen met betrekking tot natuurinclusiviteit meegegeven. Soms blijft het globaal, soms wordt het heel concreet, zoals bij het Haagse puntensysteem. Dat is mooi, maar we moeten oppassen dat het geen "spreadsheet-ecologie" wordt, waarin ontwerpers en bouwers alleen het hoognodige doen om een groen vinkje te halen. Dat is niet de manier om een aantrekkelijke leefomgeving te bouwen. Er moet een dialoog op gang komen, waardoor het vergroten van de biodiversiteit een

intrinsieke motivatie krijgt.' Stadsecoloog Esther Vogelaar is het daarmee eens, al ziet ze dat die intrinsieke motivatie vaak ontbreekt. 'Dat puntensysteem hebben we ontwikkeld omdat we wisten dat natuur bij veel mensen juist geen intrinsieke gedachte is. En ik vraag mij af of dat het ooit wel wordt. Vaak heeft het gewoon met geld te maken, maar er zijn ook allerlei maatschappelijke omstandigheden waarom er niet natuurinclusief gedacht wordt. Zolang andere waarden belangrijker gevonden worden, hebben we het puntensysteem nodig als stok achter de deur.'

<<

NIET MEER DAN EEN WIJK IN DE NATUUR

Menig nieuwbouwproject krijgt het label natuurinclusief, terwijl de uitwerking in de praktijk tegenvalt. Zo werd de Rhenense wijk Vogelenzang in NRC aangeprezen als 'een van de eerste natuurinclusieve wijken van Nederland'. In werkelijkheid is het niet meer dan een villawijk in de natuur. Het ligt op het terrein van een voormalige steenfabriek, op de flank van de Grebbeberg en tegen de Rijn aan. Daar lag al een zandwinplas met natuurlijke oevers. Omdat het gebied valt binnen het Natuurnetwerk Nederland (de voormalige EHS) en een schakel vormt in de verbinding tussen de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug, was volledige bebouwing geen optie. Wel was een vrij compact bouwvlak mogelijk naast de zandwinplas. Afgezien van een wadi is de openbare ruimte in het bouwvlak niet bijzonder. Ook de woningen zelf zijn niet natuurinclusief gebouwd. De villawijk profiteert van de omringende natuur, maar de natuur was beter af geweest zonder de bebouwing.